

Μονές στις όχθες του Αλιάκμονα

[Αφιέρωματα](#) / [Μοναστήρια της Μακεδονίας](#)

Του Σωτήρη Βογιατζή, Αρχιτέκτονα αναστηλωτή.

Ο Αλιάκμονας το σχεδόν άγνωστο για τον πολύ κόσμο ποτάμι της Δυτικής Μακεδονίας πέραν του μοναδικού του φυσικού κάλλους, αποτελεί συγχρόνως κοιτίδα των ιστορικών και θρησκευτικών παραδόσεων της περιοχής. Στις όχθες του κτίστηκαν την εποχή της τουρκοκρατίας σειρά μοναστικών κέντρων, μονυδρίων, ασκηταριών συνδεδεμένων όπως αναφέρουν τα αγιολογικά κείμενα με πνευματικούς δεσμούς. Στα μοναστήρια αυτά συγκεντρωνόταν η πνευματική ζωή της περιοχής.

Μεγαλύτερο από όλα είναι η μονή του Οσίου Νικάνορα η επονομαζόμενη και Ζάβορδα. Η μονή αυτή δεσπόζει σαν κάστρο του Ρήνου από την κορυφή του απότομου υψώματος Κονιβός ή Καλλίστρατος (κατ' ευφημισμὸν του κακόστρατος-δύσβατος), στην αριστερή όχθη της νοτιότερης καμπής του Αλιάκμονα. Ιδρύθηκε στις αρχές του 16ου αιώνα (πιθανόν το 1528) από τον Όσιο Νικάνορα, εξέχουσα ασκητική μορφή της περιοχής, η μνήμη του οποίου εορτάζεται στις 7 Αυγούστου.

Στη συνέχεια το μοναστήρι γνώρισε μεγάλη ακμή και απέκτησε μεγάλο πλούτο σε γη. Εξαρχής σχεδόν δημιούργησε σχολείο για την εκπαίδευση των μοναχών, το οποίο αργότερα εξελίχτηκε σε σημαντικό παιδευτικό κέντρο της δυτικής Μακεδονίας, λειτουργούσε δε έως το 1912.

Διοικητικό κέντρο

Η μονή φαίνεται ότι αποτελούσε ένα είδος διοικητικού κέντρου της περιοχής, αφού στον κώδικα του 1692 εμφανίζεται κατάλογος με τα χωριά και τους κατοίκους της επαρχία Γρεβενών. Ακόμα οι Βαλαάδες, εξισλαμισμένοι ελληνόφωνοι κάτοικοι των Χασίων, διατηρούσαν κάποια επαφή με τη χριστιανική θρησκεία μέσω της μονής Ζάβορδας, αφού συχνά αφιέρωναν γελά-δια και βόδια και περιέφεραν την εικόνα της Μεταμορφώσεως σε περιπτώσεις επιζωατίας. Έθιμο που διατηρήθηκε ως τις μέρες μας είναι η περιφορά της εικόνας και των λειψάνων του Οσίου Νικάνορος (με ειδικά μουλάρια με μεγάλα κουδούνια) μια φορά το χρόνο στα χωριά της περιοχής. Η περιφορά αυτή είχε χαρακτήρα πανηγυρικό και αποτελούσε

το γεγονός της χρονιάς, η συνοδεία δε κατέλυε στα χωριά που επισκεπτόταν επί μέρες και όλοι έδιναν στο μέτρο του δυνατού χρήματα ή αγροτικά προϊόντα για το μοναστήρι.

Στα νοτιανατολικά του μοναστηριού βρίσκεται «πόρος», πέραςμα του ποταμού, το οποίο είναι σε χρήση τρεις μήνες το χρόνο. Τον υπόλοιπο χρόνο, που το ποτάμι είναι αδιάβατο, οι μοναχοί χρησιμοποιούσαν εναέριο καλώδιο, σε ένα σημείο στα βορειοδυτικά της μονής όπου οι όχθες του ποταμού πλησιάζουν, για να περνούν απέναντι ζώα και ανθρώπους, δραστηριότητα που αποτελούσε σημαντική οικονομική ενίσχυση της μονής.

Η Ζάβορδα, χάρις στην ισχυρή προσωπικότητα του Οσίου, επισκίασε το παλαιότερο μοναστήρι της Παναγίας κοντά στο Μελέντσικο (Μελανή) και πιθανόν το απορρόφησε, όπως και την γειτονική βυζαντινή μονή Τορνικίου. Η Ζά-βορδα υπήχθη στο Πατριαρχείο του Ιπεκίου (Πετς) τουλάχιστον έως το 1715, από το 1767 όμως υπάγεται στην Μητρόπολη Γρεβενών. Ύστερα από μια σύντομη περίοδο ακμής, από τα μέσα του 17ου αιώνα, το μοναστήρι παρακμάζει οικονομικά, ακολουθώντας τη μοίρα των περισσοτέρων ορεινών μονών.

Καθολικό

Κατασκευασμένο πάνω σε παλιότερο άγνωστης χρονολογίας ερείπιο το καθολικό της μονής ανήκει στους αθωνικού τύπου ναούς δηλαδή στους σταυροειδείς εγγεγραμμένους με χορούς και περιμετρική στοά (χαγιάτι). Ο ναός είναι κατάγραφος με θαυμάσιες τοιχογραφίες, διατηρημένες σε πολύ καλή κατάσταση και συντηρημένες πρόσφατα, χρονολογημένες το 1592. Κατά πάσαν πιθανότητα η τοιχογράφηση έγινε από τον γνωστό, αλλά αμφιλεγόμενο ζωγράφο του 16ου αιώνα φράγκο Καστελάνο. Σε άμεση γειτνίαση με το ναό έχει χτιστεί το 1873 το υπερμέγεθες κωδωνοστάσιο από πελεκητή πέτρα.

Το καθολικό περιβάλλεται από τις τρεις πλευρές από διώροφα και τριώροφα κτίρια. Χαρακτηριστική μορφή είναι ο μεγάλος σκεπαστός εξώστης (ο επονομάζαμενος «λάντζα») κατασκευασμένος στη θέση με την καλύτερη θέα στο ποτάμι, ο οποίος εμφανίζεται και στην διαθήκη του κτίτορα «... οι μοναχοί... και μη καθεζέσθωσαν όλην την ημέραν επί την λόντζαν...». Ακόμη διακρίνονται οι χώροι της Τράπεζας, της οποίας οι τοιχογραφίες είναι ακόμη επιχρισμένες, του μαγκιπέιου (Φούρνου), του ηγουμενείου και των λοιπών κελιών και χώρων της μονής. Τα κτίρια της μονής χτυπήθηκαν από τον σεισμό που έπληξε τη μονή την 13η Μαρτίου 1995 και απαιτείται μεγάλη προσπάθεια για την αποκατάστασή τους.

Στη βάση του ιδίου βράχου βρίσκεται το ασκητήριο του Αγίου Γεωργίου του

Ζαμπουρτζά, στο οποίο για πρώτη φορά μόνασε ο Όσιος Νικάνορ γύρω στο 1517, πριν ιδρύσει την κυρίως μονή. Αποτελείται από μικρό εκκλησάκι και χώρους διαβίωσης σκαμμένους στον απότομο βράχο πάνω από τις όχθες του Αλιάκμονα. Η πρόσβαση είναι σχεδόν αδύνατη σήμερα εκτός από οργανωμένη ομάδα ορειβατών.

Μεταμόρφωση Σωτήρος

Δυτικότερα της Ζάβορδας σε χαμηλότερη στάθμη ακριβώς στις όχθες του ποταμού βρίσκεται το μικρότερο βυζαντινό μοναστήρι της Μεταμόρφωσης Σωτήρος Τορνικίου. Σήμερα είναι ημιερειπωμένο. Το όνομα αυτό συνδέεται προφανώς με τη μεγάλη ομώνυμη βυζαντινή οικογένεια, που φαίνεται είχε κτήματα στην περιοχή.

Ανάγεται στον 15ο αιώνα, αλλά απορροφήθηκε σε μεταγενέστερη εποχή από την γειτονική και πλουσιότερη Ζάβορδα. Αποτελείται από μια μόνο γραμμική πτέρυγα χώρων στο ανατολικό άκρο της οποίας έχει προσκολληθεί το καθολικό. Το τελευταίο παρουσιάζει την εξής ιδιορρυθμία: Είναι διώροφο και ο ναός του ορόφου ανήκει τυπολογικά στις μικρές καμαροσκεπείς βασιλικές. Δεύτερος ναός όμοιος σε διαστάσεις είναι και ο ναός του ισόγειου. Ο τελευταίος φέρει τοιχογραφίες ιστορημένες το 1728 σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή. Αντίθετα ο ναός του ορόφου είναι τοιχογραφημένος το 1481, όπως αναφέρεται στην σχετική επιγραφή.

Προφανώς προϋπήρξε ο ναός του ορόφου, ενώ τον 18ο αιώνα διαμορφώθηκε σε εκκλησία ο ισόγειος χώρος κάτω από το καθολικό. Οι τοιχογραφίες είναι επαρχιακές και όχι ιδιαίτερα καλής ποιότητας και το εργαστήριο που τις ζωγράφησε έλκει την καταγωγή του από την Καστοριά. Η χρονολογία του ορόφου αναφέρεται σε ναό κατασκευασμένο σε δεύτερη φάση. Συνεπώς η κατασκευή του ναού ανάγεται τυπικά στη βυζαντινή εποχή, αν και στην περιοχή αυτή η τουρκική κατάκτηση ολοκληρώθηκε γύρω στις αρχές του 15ου αιώνα.

Το μοναστήρι σύμφωνα με έγγραφο ζητείας του 1607 είχε δώδεκα μοναχούς. Οι υπάρχοντες χώροι δείχνουν ότι δεν πρέπει να υπήρχε ποτέ πολύ μεγαλύτερη συνοδεία στη μονή. Σήμερα σώζονται σε –

ερειπωμένη μορφή λίγα κελιά, αποθηκευτικοί χώροι στο ισόγειο και ένας πύργος ενταγμένος στην πτέρυγα αναγνωρίσιμος μόνο από τους παχύτερους τοίχους του. Το μοναστήρι του Τορνικίου δυστυχώς θα βρεθεί κάτω από τη στάθμη της λίμνης που θα δημιουργηθεί από το φράγμα στον Αλιάκμονα και δεν έχει ακόμα αναληφθεί πρωτοβουλία για τη διάσωση του.

Προφήτης Ηλίας

Στην περιοχή αυτή κοντά στο χωριό Ανώματι Βέροιας και πλάι στο ποτάμι βρίσκεται και το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία, ερειπωμένο σήμερα από το οποίο σώζεται μόνο το μικρό καθολικό. Σύμφωνα με μαρτυρίες λειτουργούσε μέχρι τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο ναός είναι μονόχωρο κτίσμα μορφής ξυλόστεγης Βασιλικής με ισοπλατή μεταγενέστερο νάρθηκα, αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

Η αρχιτεκτονική του δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αλλά είναι ιστορημένο με σημαντικές τοιχογραφίες. Σύμφωνα με την κτητορική του επιγραφή, που βρίσκεται στο μαρμάρινο υπέρθυρο της εισόδου, ιστορήθηκε το 1570. Τεχνοτροπικά η ζωγραφική ανήκει στο ρεύμα που ανάμεσα στο 1565 και 1598 έδωσε θαυμάσια τοπογραφημένα σύνολα στην πόλη της Βέροιας, Σε κάποιο από αυτά τα εργαστήρια φαίνεται ότι ανήκε ο ζωγράφος.

Τέλος κοντά στη Βέροια βρίσκεται και η Μονή Τιμίου Προδρόμου

(Σκήτη Βέροιας) που εξετάζεται αλλού, συνδεδεμένη όμως από την ίδρυσή της τον 16ο αιώνα με πνευματικούς δεσμούς με τη μονή της Ζάβορδας.

(Πηγή: Η Καθημερινή. «Επτά ημέρες»- αφιέρωμα: Τα Μοναστήρια της Μακεδονίας, 14 Απριλίου 1996, σ. 10-12.)

<http://bit.ly/12ltpC1>